

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ARKEOLOJİ-PREHİSTORYA-ÖNASYA
EPİGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ- FOLKLOR

Dört Ayda Bir Çıkar

CİLT 1 SAYI:3 Eylül 1988

Sahibi: Enis KARAKAYA

Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü:
Özkan ERTUĞRUL

Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN

Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Genel Sekreter: Halenur KATIPOĞLU

Teknik Sekreterler: Yavuz TIRYAKI - Sadettin ZAYİM
Sanat Yönetmeni: Ziya Nur SEZEN

Halkla İlişkiler Koordinatörü: Gülgün KALKINOĞLU

Yayın Sekreterleri: Gülçin EROL - Gülay BURGAZ
Haber Servisi Sorumluları: Hülya KOÇ - Arzu İYİANLAR
Arzu YILMAZ - Rabia EMEKLİGİL

Mali Müşavir: Selim Sabit SALMAN

Yönetim Kurulu: Özkan ERTUĞRUL - Enis KARAKAYA
Selda KALFAZADE - Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

DANIŞMANLAR: Prof. Dr. Semavi EYİCE
Doç. Dr. Ara ALTUN Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Doç. Dr. Ebru PARMAN - Yard. Doç. Dr. Zeki SÖNMEZ
Dr. Hüsamettin AKSU - Dr. Engin BEKSAÇ
Sargon ERDEM - Erol ÖZKAN

Dizgi: Fon Ajans

Dergimizin 3 cü sayısının dizgisi konusunda yardımlarını esirgemeyen
REMZİ ARBAŞ'a teşekkürlerimizi borç biliriz.

Film: Cem Has Grafik 511 85 85

İç Baskı: Örünç Matbaası 528 42 68

Kapak Baskı: Dantel Ofset 522 65 41

Kapak baskısında SEÇİN GÜR'e yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

REKLAMLAR:

Arka dış sayfa: ..... 600.000.- TL.
Arka iç sayfa: ..... 350.000.- TL.
İç tam sayfa: ..... 250.000.- TL.
İç yarım sayfa: ..... 150.000.- TL.

• **Yıllık Abone:** 15.000 TL.dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın makbuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi Adresinize postalanacaktır. (İstanbul Bayezit Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin 527 29 58
Mollafenari Sok. Birol İş Hanı Kat: 3 Cağaloğlu/İstanbul

Hizmetlerinden dolayı Mustafa Sellimoğlu'na teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

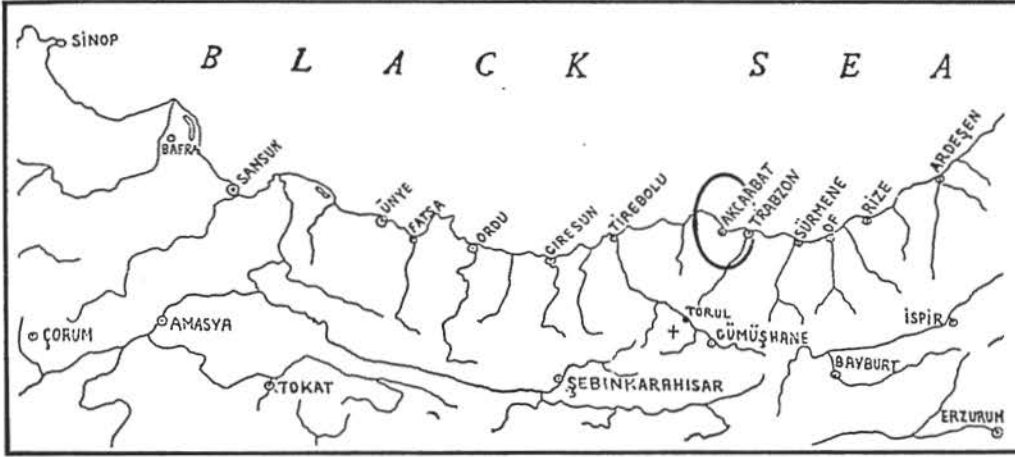
- İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı
BÜYÜK SARAY (Prof. Dr. Semavi EYİCE) 3-36
  - Çinili Cami ve Külliyesi (Gülçin EROL) 37-43
  - *Mimari olarak kazanılan, Eski eser olarak kaybedilen değer Malabadi Köprüsü*
(Ahmet SİPAHIOĞLU) 44
  - Türk Sanatının erken devri
(Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM) 45-48
  - Yalova'dan İzlenimler (Şebnem AKALIN) 49-50
  - Bizans'ta Düğün Törenleri (Gülgün KALKINOĞLU) 51-56
  - Değişimlerin Tanıkları (Dr. A. Engin BEKSAÇ) 57-64
  - Akçaabat (Özkan ERTUĞRUL) 65-72
  - *Kültür ve Sanat Faaliyetlerinden 7. Ataköy Folklor Festivali* (Ziya Nur SEZEN) 72
  - İznik El Sanatı Oyalar, İğne Oyası
(Emin ALTINÖLÇEK) 73-74
  - *Tarihin bir taraftan yaşatıldığı, bir taraftan katledildiği şehir; İznik* (Özkan ERTUĞRUL) 75-76
  - *VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*
(Ayten ÖNAYAKOĞLU) 76
  - Eski Cam Eserlerin Bozulma Nedenleri ve Onarımı
(Hüseyin AKILLI) 77-83
  - *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu-Anadolu Cam Sanatı Sergisi*
(Üzelifat ÖZGÜMÜŞ) 84
  - Ancar'daki Emevi Sarayları (M. Baha TANMAN) 85-91
  - *Can çekişen bir yapı; Ahmet Ratip Paşa Konağı*
(Nur NİRVEN) 92
  - Göreme Vadisi (Y. Doç. Dr. Mehmet İ. TUNAY) 93-102
  - Alemin Tarihçesi ve Monçuk, Hilâl, Boynuz
Alemlerin Menşeleri Üzerine (Sargon ERDEM) 103-117
  - *Geçmişe Saygı. Gelecek Nesillere hiçbir kültür değeri kalmayacak mı?* (Tolunay TİMUÇİN) 118
- Dergide yayınlanan Makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanılabilir.

AKÇAABAT*

Sanat'a, Sanat Tarihine ve Tarih'e
gönül vermemi sağlayan Amcam
Ahmet Salih ERTUĞRUL'un aziz
anısına...
(1931-1980)

ÖZKAN ERTUĞRUL/M.A.*
Sanat Tarihçisi

Bölgenin genel planı

Anadolu'nun Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Trabzon'a bağlı küçük bir sahil kasabasıdır. AKÇAABAT... Yeni yeni gelişmekte olan bünyesi ile yakın bir gelecekte turizm açısından yerini alacaktır kanaatindeyim.

Akçaabat coğrafi durumu ve günümüze çok az kalan eski eserleri ile yine de özünden fazla bir şey kaybetmemiştir. Halen bozulmamış bünyesine kapalılığı ile ilginç yörelerden biri olma özelliğini devam ettirmektedir. Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra Akçaabat adını alan ilçe aynı yıllarda adını yapılan kültür çalışmaları ile duyurdu. Özellikle spor ve bunlara bağlı olarak ta gerçekleştirilen yüzme yarışmaları uzun yıllar devam etti.

Akçaabat, önceleri Pulathane, Polathane Bulathane olarak isimlendirilmekte idi. Bu ise Farsça bir kelime olup, Pulat:Polat, Pulac:Bulad:Çelik, kılıç; mecazi olarak ta sağlam, kâvi anlamlarını taşımaktadır. Öz olarak sağlam ev, güçlü yer ile kılıç evi demektir. Ancak burada ünlü olan demircilik konusu adının buradan gelebileceği görüşünü ortaya getirmektedir. Fakat bir başka anlam ise Pulat'ın evi'dir. Pulat ise İran'lı bir kahraman ve Mazenderan'lı bir devin adıdır. Akçaabat'ta Pers istilalarının etkinliklerini düşünecek olursak bu hipotezde göz ardı edemeyiz. Ancak Pulathane Farsça olmasına rağmen kelimenin kökeni daha eskilere dayanmaktadır. pulathane aslında Platana'nın sürekli kullanılması sonucu Türkçeleşmiş şekliinden başka bir şey değildir. Farsça'nın ise Türkçe içinde nasıl eridiğini bilmekteyiz. Bu erime aslında grekçeden direkt olarak değil ama dolaylı ve kuşak değişimi ile Türkçeye girmiş ancak Cumhuriyet ilan edildikten sonra da son şekli ile Akçaabat haline dönüşmüştür. Böylece Pulathane, Platana veya Pletana'nın değişmiş bir şekline bürünmüştür. Kelimenin hangi anlamı taşıdığı konusunda ise Bişkiyan; Platona: Ağaç, çınar, çınar ağacı de-

mektir der ve halkın ağaca taptığından dolayı bu isim ile anıldığını bildirir. Bu ise ilk bakışta mantıklı gelmesine rağmen aslında gerçeklerden oldukça uzak bir iddiadır. Eğer böyle ise halkın sürdürdüğü ve asırlardan beri süregelen gelenekleri arasında hiç olmazsa küçük bir izine rastlamış olurduk. Çünkü biliyoruz ki İslam'ı seçmelerine rağmen halen Türk Kültürü içinde bir çok adetler süregelmektedir. (Taş inancı, çapul bağlamak, mum yakmak, suya bir şey atmak gibi...) Halbuki Akçaabat'ta en küçük bir izi bile yoktur. Ayrıca Akçaabat'ta hiç te önemli Çınar ağaçları ve de özellikle Tanrılaşma sayabileceğimiz anıt eser yoktur. Belki burada bahsedilen inançsız döneme ait bir sözdür, fakat buna rağmen tapılması bile yetiştirme açısından önemli olabilirdi. Halbuki bahsedilen Kelime Platanus olup Çınar demektir. Halbuki ilçenin adı Platena'dır. Platena ise nüansları ile; Asya ve Güney doğu Avrupa kökenli ve yunus balığı ile fazla bir bağlantısı olmadığı düşünülürse en çok üzerinde durulan diğer bir açıklamaya önem kazandırmaktadır. Bu ise Elma'dır. Çünkü Platena elmanın atribusudur. elma, platena ile simgelenir. Çınar ağacı ve ağaca tapma tezinin geçerli olamayacağı bir delil'de Akçaabat'ın şu an bile elma ağaçlarının fazlaca varlığıdır. Ayrıca önemli bir nokta Akçaabat'ta yetişen elma ağaçlarının buraya has bir özellik taşımasıdır. Bu elma sulu, ekşi ve küçüktür. Buraya çok yakın bir bölge olan Gümüşhane'de ise yine elma vardır, fakat büyük, ekşi ve sulu. Elma Doğu Karadeniz Bölgesinde çok önemli bir meyvedir. Değişik yörelerde değişik özelliklerde karşımıza çıkar. İşte Akçaabat'ta gördüğümüz bu çeşit elma ve halen yetiştirilen ağaçları ile konuya çözüm getirebilmektedir. Burası bir Elma şehridir. Ve şehirde Elmanın atribusu olarak onu simgeler. Üstelik Akçaabat'ta yerleşen hiç bir uygarlık ağaca tapan olarak karşımıza çıkmaz. Bundan dolayı Akçaabat'ı bir

* İslâm Ansiklopedisi, Telif ve Redaksiyon Uzmanı

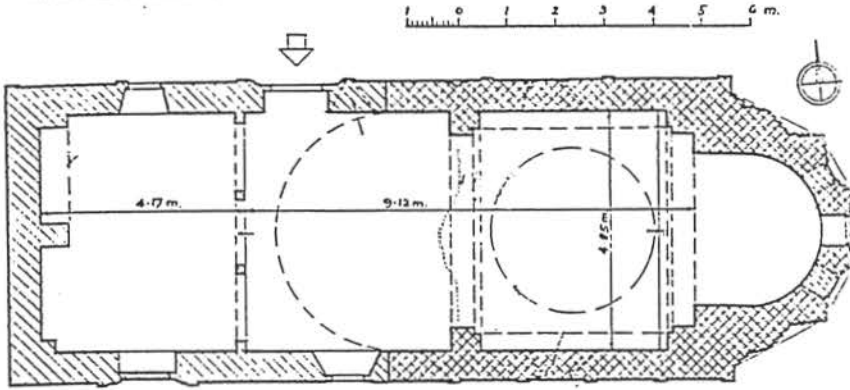
Elma Şehri olarak görebiliriz. Bu arada, A.Bryer ve D.Winfield'in ileri sürdüğü 911 de Cretan seferine katılan Ermenilere ait 500 süvari bölüğünün istasyonunu ima eder sözünü de kabul etmemiz imkânsızdır. Platana, Trabzon'un batısında bir sahil şeridi olmasına rağmen Trabzon'dan daha iyi korunmuştur. Tarihi, Trabzon'la birlikte yaşayan Akçaabat, Miletoslular tarafından kurulduğu kabul edilmesine rağmen daha önce burada başka bir yerleşimin olduğu buluntularından anlaşılmaktadır. Çünkü mağaralarda yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan izler yazılı tarih öncesine aittir. Yazılı tarihini ise koloni dönemi ile başlatmak doğru olacaktır. Kimmer akınları ve Medler dönemi İ.Ö.7.yy. başlarına aittir. Fakat güçlenen Perslerin akınları sonucu kendini göstermeye başladı. Yunan Kolonileri bağlantısı ise Pontos Krallığı döneminde etkisini kaybetti. Günümüze halen Roma Mimarisi özelliklerinin barındığı Akçaabat'ta Krallık etkisini uzun süre korumuştur. M.S.64'te serbest bölge olan yerde M.S.395 de Bizans egemenliği görülmeye başladı. 705 de Araplar 715 de tekrar Bizanslılar ve arka arkaya Bizans-Arap kuşatmaları sonucu arada görülen Türkmen, Danişmentli akınları da savrulunca 1204 tarihinde Trabzon gibi Akçaabat'ta Bizanslılar tarafından Kurulan Pontos Devletine dahil olmuştur. Ancak 1461 de Osmanlıların eline geçti ve günümüze değin de Türklerin elinde (değişik zamanlar elden çıkmasına rağmen) kaldı.

Akçaabat'ın en büyük özelliklerinden biri de çok iyi korunmuş limandır. Trabzon limanına karşı alternatif olarak görülür. 10-11 Nisan 1404'de Clavijo'nun gemisi şiddetli rüzgar ve deniz dolayısı ile bu limana sığınmıştır. Ayrıca tekrardan 17 Eylül 1405 de Trabzon'dan çıkan fındık kargosu yine şiddetli rüzgarlardan dolayı Akçaabat limanına sığınmıştır. 1472 Ekim ayında Athanasias Nikiti'nin Trabzon'dan Caffa'ya götürdüğü gemi geri dönmek ve Platana körfezine sığınmak zorunda kalmıştır. Akçaabat bir hipoteze göre 1285/97 de gömülen 274 akçeden dolayı "Platana Hazinesi" şehri olarak ta tanınırdı. Fakat şehir ortaçağlarda önemli değildi. 1432'de burası önemli üç köyün en uca kalanı idi. Bu üç köy şeridine Trikomia denir ve neredeyse Trabzon'un çıkışından başlayarak Kalanima ve Akçaabat'a ulaşır ve güneye doğru uzanır. Bu Kalanima deresinin vadisi 25 km. boyunca uzanır. Yükseliği ise 1250 m.yi bulur. Bu vadi, Ortaçağlarda Grek yerleşmelerinin, iç kısımlara sızdığı yer olan İmparatorluğun en batı kısmı idi.

Her ne kadar güney ve batıdaki alanlar 14.yüzyıldan beri Türkmenlerin ellerindeyse de Kalenima Deresi, Türkmen ataklarından emin yerde idi. Philaboniler ve Pyxilerden farklı olarak fol ve Malaka vadilerinden uzanan yüksek zor ve tehlikeli yerler hariç güneyden işgalcilerin girmesi mümkün değildi. Doğal savunmalar ve bölgenin rahatı onu Trabzon'un soylu sarayının önemli ve bariz ekonomik bir kalesi yapıyordu. Trabzon'a kıyasla büyük aile çiftlikleri ve sulanmış araziler yoktu. Gerçekten köyüne gelecek yerleşim yeri pek azdı. Batıda Trokomia 15 km. boyunca uzanan Karadağ engeli ile korunmaktadır. Karadağın kuzey ucunda 1540 metre yüksekliğinde Metinkale denilen bir kale vardır. 1543 de bu kale Salarisos, saları, Kiraz Salayera adları ile bilinmektedir. Bugün sarıtaş ile bilinmektedir. Metin Kale ve Kalanima arasında yerleşik olan köy, Kastrophylax tarafından alınmış görülür. Chorian denilen köy Metinkale ve Kalenima Deresi arasındaki yerin gerisinde uzanır. Kaleye geçişi sağlayan yoldur. Akçaabat'ın bugün köylerinde yer alan eserlerden burada bahsetmeyeceğiz. Çünkü fazla sayıda bulunan eserleri anlatmak kısa bir makale içinde olmayacaktır. Akçaabat'ın tarihi hakkındaki araştırmaların az olmasının nedenini, insanların daha çok Trabzon'la ilgilenmelerine karşın Akçaabat'a fazla uğramamalarına bağlayabiliriz. Halbuki M.Ö.6-7 yüzyıllara ait mimari tiplerin değişik şekilde günümüze kadar aktarıldığını görmekteyiz. Bu özellikler genellikle ahşap yapılar topluluğunda ve genellikle köylük arazide daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacıların dışında seyyahların da fazla bir malzeme yayınlamadıkları yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Halbuki Akçaabat, köyleri ile birlikte sahip olduğu tütün, zeytin ve bunun yanısıra eskiden yapılan şarapçılığı ile de en önemli merkezlerimizden biridir. Hatta Türkiye'de başka yörelerde pek bulunmayan "Karayemiş" en önemli özelliklerden biri olarak karşımıza çıkar. Kendine has tabiatı ve küçük te olsa tarihi ile bugüne kadar incelenmemiş olması esef vericidir.

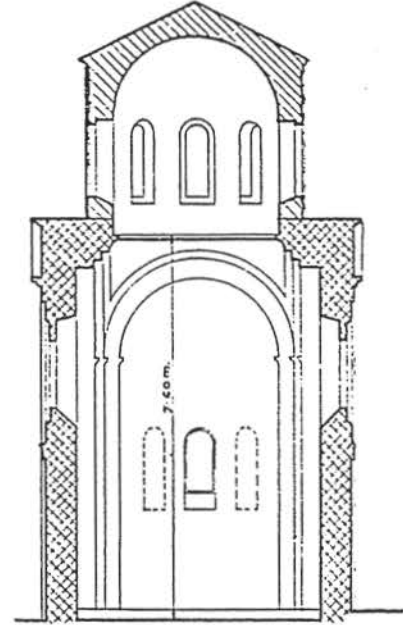
Cumhuriyet öncesi halkın Türk-Rum şeklindeki oluşumunun Akçaabat'taki oranlamasını bugün için göçler sebebi ile tesbit etmemiz imkânsızdır. Ancak limanın sayesinde önemli bir merkez olma yolunda yeniden ilerleyen Akçaabat'ta zaman zaman değişik ülkelerden gelen insanları izlemek mümkündür. Araştırma yaptığımız sıralarda tarihçe olarak fazla bir şey bulamamanın üzüntüsünü çektik. Ayrıca yapılan çalışmaların birbirinden aynen alındığını görmek bir başka üzücü yön idi. Fakat Akçaabat hakkında belki de en geniş seyyah bilgileri veren Hamilton ilk olarak ta buradaki Kiliselerden bahseder. Burada bulunan Aziz Mikhael Kilisesi'nden bilgi verir. Yapıdaki fresko süslemeler ve evlerin sayısı hakkında yaklaşık bilgiler vermektedir. Ancak unutulmaması gereken şudur ki Akçaabat yalnız kendi değil, köyleri ile de bir bütün teşkil etmektedir. Bugün köylerindeki kaybolan ve kaybolmakta olan bir çok eser incelenmeden beklemektedir. Bugün Çatalzeytin adını alan eski İspandam köyünde bulunan, ismi anlaşılmayan bir kilise bugün halen ev olarak kullanılmaktadır. Öyle ki bir süre sonra 70-80 yaşındaki kuşak gittiği zaman artık bir çok yapının da onunla birlikte bu gizem içinde tarihe karışacağını zannediyoruz. Akçakale ve Mersin'de bulunan kaleler ise harap durumdadır. Ayrıca diğer köylerde bulunan çok fazla sayıdaki mimari ve küçük eserler ise incelenmeden durmaktadır.

Akçaabat, eski yaser yönünden fakir gözükmesine rağmen, aslında bir çok yapıyı kendi içinde halen saklamaktadır. Bilinen iki eser, Orta mahalle denilen yerdeki kilise ve şapeldir. Ancak Akçaabat yerleşim düzeni olarak ankitiketeye olan bağlılığını sürdürmüştür. Sahilde değil, Akropel gibi yüksek tepelere kurulmuş bir şehirciktir. Özellikle Orta Mahallenin tepede olması ve daha yukarılarda bulunan yerleşim alanları ile sahil arasında kopulluk meydana getirmiştir. Antikiteden gelen kültür üzerine kültür yerleştirme geleneği, Akçaabat için de geçerliliğini korumuştur. İki Bizans yapısının yukarılarda olması bu açıdan bir işaret sayılabilir. tabii ki bu iki yapının bulunduğu yerin daha yukarı bölümlerinde karşılaştığımız süsleme ve mimari küçük parçalar yerleşimin daha yukarılara kaydığını göstermektedir. Bugün artık halkın sahil kenarında yoğunlaştığı dönemde bile bir kısım halkın halen yukarı kesiminde yerleşim yerini terk etmeyişi dikkate değerdir. Ev mimarisi, Türk Evi üslubu dışında gelişmiş ve Orta Mahalle de merkezi bir hale gelmiştir. Asıl yerleşimin Orta Mahallede olduğunu anlamak bu açıdan pek zor değildir. Fakat özellikle Türk Yerleşmeleri başladıktan sonra, Dürbinar Mahallesi gelişmiş, buradan sahile doğru bir iniş başlamıştır. Bugün karşından Dürbinar Mahallesi çıkarken karşılaştığımız mezarlık ta bu gelişimin bir halkasını meydana getirmektedir. Akçaabat'ta özellikle son yüzyılda Türkler tarafından yapılan Camiler ile karşılaşırız. Ancak daha önce inşa edilen camiler hakkında bilgimiz yoktur. Tabii ki bu arada 93 harbi sırasındaki yıkımların neyi götürdüğü sorusuna da cevap vermek oldukça zor

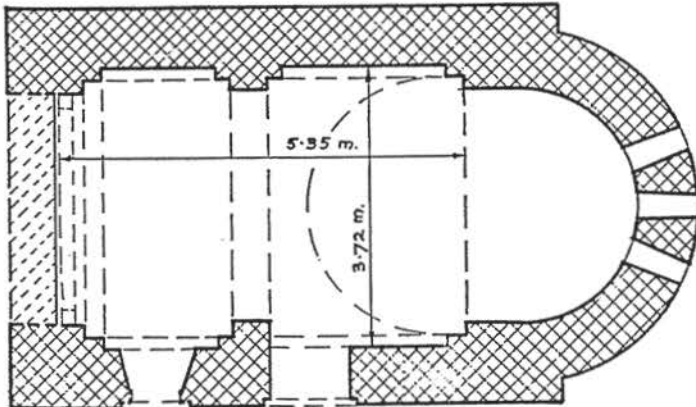
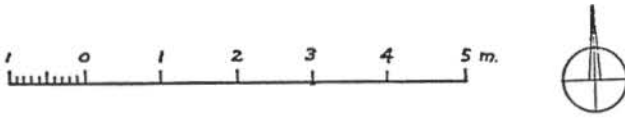

Plan 2) Aziz Michael Kilisesi

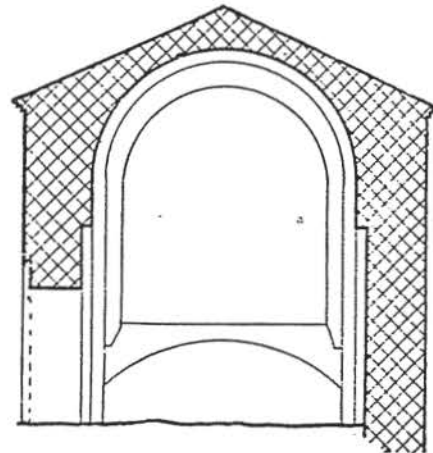
dur. Bir Müslüman-Türk yerleşiminin olduğu yerde bulunması gereken ilk şeylerden biri cami olması düşünülürse, yıkılmış olabileceği mantığı pek yanlış olmasa gerekir. Özellikle bir çok evin savaş sırasında Ruslar tarafından paylaşılması ancak daha sonra Türklerin tekrar yurtları ile birlikte evlerini de geri almaları sırasında yıkılmış camiler olabilir. Çünkü özellikle daha önceden varlığını bildiğimiz halde bugün olmayan bir çok yapı mevcuttur. Hata Komnenoslar dönemine ait olan ve bugün Akçakale adı ile tanınan bir kale de bir çok bölümü yıkık halde günümüze gelmiştir. Akçaabat'ı sadece merkez olarak inceleyeceğimiz için köylerde bulunan eserlere yer vermeyeceğiz. Trabzon'a bağlı bir mimari geleneğe sahip Akçaabat'ta da eyalet üslubu hakim görülmektedir. Taşra Sanatı olarak adlandırdığımız 1204-1261 arasındaki döneme ait bu üslup, Bizans'tan ayrı bir kozmopolit sanat olarak karşımıza çıkmaktadır. Süsleme unsurları olarakta Başkentten farklı bir görünüm arzeder. Trabzon yapıları gibi Akçaabat'taki yapılarda da Bizans Döneminde tek nefli veya Kapalı yunan haçı plan düzeninin uygulandığı görüyoruz. Binaların apsis ekseninde uzaması ve kubbe kasnaklarının dışardan köşeli olması ortak bir mimari özellik olarak karşımıza çıkar.

Akçaabat'ta en önemli yapı Ortamahalle'de bugün ev olarak kullanılan **Hagios Mikhael Kilisesi**'dir. Yanındaki ilkokul ve evlerin sardığı bir mekan içinde olması görünür olmasını da engellemiştir. İlk defa Hamilton tarafından tanımlanan yapı 13-14 yüzyıllara ait tek nefli bir yapı olup, duvar içindeki kitabeden 1846 yılında Rumlar tarafından tamir edildiğini anlıyoruz. Naosun üzerinde bir kubbe vardır. Önceki güney-batıda olan yapının girişi alıştığımız mimaride ilginç bir varyanttır. İkinci kata merdivenler geçit verir. Ancak günümüzde merdivenler kaldırılmıştır. Apsis içten yarım yuvarlak olup, örülü kısımdan anlaşıldığı üzere bir pencereye sahiptir. Yapının doğu cephesinde çaprazlama ve geçmeli süslemeler yanında ikiz kemerli sağır nişler yapıya özellikle Son Bizans Dönemine özgü olan mimari bir hareketlilik getirmektedir. Batı cephesinde ise onarım ve yıpranma sonucunda birçok özelliğini kaybetmiştir. Kuzey cephede ise doğu bölüm orjinal, batı bölüm onarım sonrasına aittir. Ayrıca yapı ev olarak kullanılmaya başlandığında batı cephesine

Plan 3) Orta Mahalle Şapeli

bir de pencere açılmıştır. Güney cephedeki nişler dikkat çeker. Batıda bulunan kapı, eve dönüştüğü sırada örülmüştür. Yapıda, nişlerle oluşturulan süsleme önemlidir. Yapıya 19. yüzyılda bir bölüm daha eklenmiştir. Bu ekleme yapıda uzama meydana getirmiştir. Kuzey yönündeki bir uzama yapıya değişik bir tarz getirmiştir.

Kesme taşın kullanıldığı yapıda hava şartları sonucu renkli taş gibi bir imaj uyandırmaktadır. Örgü tekniği yine Bizans üslubundan ayrılık göstermektedir. Yapının döşemesinde mozaik süsleme bulunmaktadır. Çok harap vaziyette olmasına rağmen halen parçaları mevcuttur. Apsis kısmında olması gereken mozaiklerden bugün iz yoktur. Mozaiklerin orjinal olduğundan kuşkumuz yoktur. Fakat D.T.Rice, bunların 19.yüzyılda imal edildiklerini yazar. Benzer örneklerini (ki bir tanesi Trabzon Ayasofya'sında) dikkate almadığı fark edilir.

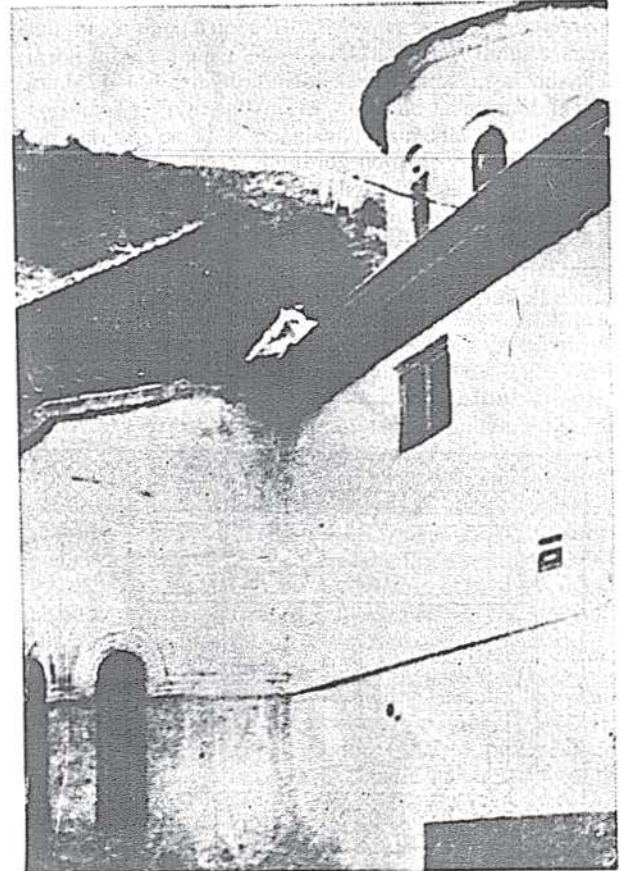
Yapıda kubbeye geçiş pandatifler ile sağlanmıştır. Kubbe kasnağında beyaz taş görülür ve bazılarında göre bu kasnak kafkas stildir. Ancak aynı kasnağı, Bizans'ta da bulmak mümkündür. Kanatimisce bugün ilkokul olarak kullanılan Fevzipaşa adı ile anılan okul eskiden bu yapı ile ilgili bir vakıf malı idi. Yapıda kullanılan mozaikler opus-Alexandurm tekniğe yapılmıştır. Döşemedeki mozaik pano bütün alanı kaplamaktadır. Ancak ev olarak kullanılmasına rağmen yine de büyük bir bölümü temiz olarak barındırılmaktadır. İyi bir işçiliğe sahip mozaikte kırmızırengin hakimiyeti dikkati çeker. Kare panonun ortasında siyah renket bir daire levha ile bunun etrafında bir çember halinde kırmızı taştan bir halka vardır. Kare panonun köşelerine doğru merkezleriköşegenler üzerinde olan birer daire levha daha vardır. Kare şekli, bir şema meydana getirir. Mozaik döşemedeki renk kiremit

kırmızısıdır ve kalkerdendir. Mozaikte en ilgi çekici taraf, renklerin çok canlı olmasıdır. Teklif edilen 19. yüzyıl mozaik fikrine karşılık kanaatimizce 13-14 yüzyıllardan kalmadır. yapıda hiç bir araştırmacının bahsetmediği freskolarda bulunmaktadır. Ancak çok zor farkedilmektedirler. Bunların, kubbe kasnağı içinde görmek mümkündür. Yapı etrafında rastladığımız mezar taşları, Rumlara aittir. Aslında bu yapının burada tek başına olduğunu söylemenin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Ve yapının büyük ihtimalle küçük bir kompleks yapı olduğunu düşünmekteyiz. Fakat günümüze sadece kilise gelmiştir. Çevrede çıkan papaz mezarları, burasının bir merkez olduğunu gösteren bir delildir. Herhalde, burada Papazlar için bir de ikametgâh bulunuyor idi.

Akçaabat'ta önemli olarak karşımıza çıkan ikinci yapı Orta mahalle semtinde Hagios Mikhael Kilisesinin doğusunda yer almaktadır. Bir şahsa ait arazide yer almakta olup, bugün depo olarak kullanılmaktadır. Yapı yaklaşık olarak hemen hemen Mikhael Kilisesi ile aynı yıllara tarihlenir. Batıda yer alan ve yapının bittiğini gösteren bir kemer, yapının geç devirde bir tamir gördüğünü belirtir. Yapının apsisinde pencereler bulunur. Tuğla kullanımı pencere ve kemerlerde kendini belli eder. Kilise tek neflidir. Apsis, genellikle Trabzon ve çevresinde çok görülen bir üslupta bütün doğu tarafı kaplamaktadır. Bu tarz planlar ilginçtir ki, Karadeniz bölgesinde sevilerek kullanılmıştır. Apsiste bulunan üç pencereden ikisi kapatılmıştır. Ortadaki ise açıktır. Yapı bugün iki bölüm haline getirilmiştir. Güney cephede, iki girişe sahiptir. Yapının batı ve kuzey cephelerinin evlerle birleştiği görülür. Doğu cephesi önünden ise yol geçmektedir. Batı cephesinin dışardan görülmesi imkansızdır. İçerden bakıldığı zaman ise düz bir duvar ile örülmüş olduğu görülür. Kuzey kısmının saçak bö-

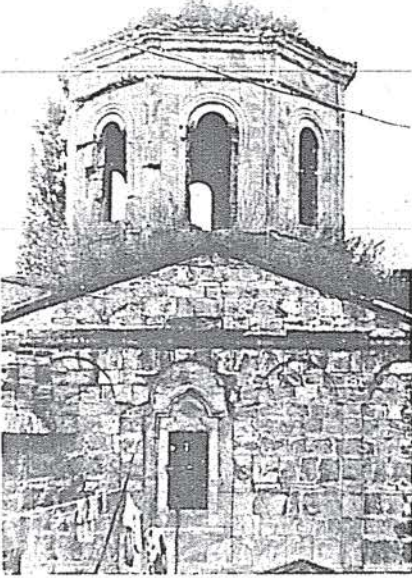

Resim 1) Aziz Michael Kilisesi eski hali

Resim 2) Aziz Michael Kilisesi eski hali

Resim 3) Aziz Michael Kilisesi bugünkü hali

Resim 4) Aziz Michael Kilisesi üst örtüsü

lümünde tüm yapının çevresini dolaşan tuğla dekorasyon bulunur. Güney cephesinde yapıya giriş bulunur. İki kapıya sahiptir. Yapının bu bölümünde de görülen geç tarihli kapı ve süs kuşağı, yapının iki farklı devire tarihlenen bölümlerinin olabileceğini göstermektedir.

Orta mahallede bulunan yapının üstünü boydan boya kaplayan bir beşik tonoz örtmektedir. Yapıda kesme taş kullanılmıştır. Tuğla ise sadece süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Yapıda Apsisin yanında güney duvarının iç yüzünde bir deisis sahnesinin izleri vardır. Dürbinar Mahallesi'nin Kozakiye alanında yapılan araştırmalar burada bir kilisenin varlığını göstermiştir. Ancak bugün bunlardan bir iz yoktur. Yapıda fresko ve mozaik kullanıldığı bilinmektedir. Yine aynı mahallede, Yaylacık mevkiinde bulunan denize açık kayaların yanındaki mağara ile Kireçhane (Bugünkü Mezba-ha) mevkiindeki mağara, Tüneli geçitlerden ikisidir. Akçaabat'ta bunların yanında başka kiliselerin de varlığından haberdar olmaktadır. Ancak Bıjışkıyan'ın dediği gibi bunların 365 tane olması da düşünülemez. Bu garip bir iddiadır. Akçaabat çevresinde ise yine bugün bile mimarisinin ayakta olduğu yapılar bulunmaktadır. Ancak Akçaabat'ın çevresi bir makale çerçevesine girmemektedir. Akçaabat'ta bulunan ve bir tarihe haiz Türk Devri yapısı bulmak oldukça zordur

ve bu zorluğun sebepleri hakkında fikirlerimizi de daha önce söylemiştik. Bütün yapılar son yıllarda yenilenmiştir. 1836/37'de Akçaabat'ta bilinen cami 5, medrese 2, sıbyan mektebi 4, şadırvan 2, kargir çeşme 5, hamam 1, mesken olarak 329 yapı mevcuttu. Ancak bu yapıların tarihçeleri hakkında bilgimiz çok azdır. Rumi 1284 tarihli salnamede ise 5 adet camii, mekteb 3, medrese 2, çeşme 29, hane 464 olarak görülmektedir. Akçaabat'ın en eski camilerinden biri, hicri 1070 (1659/60) tarihli Dürbinar Mezarlık Camii'dir. Vakfiyesinden, Yapıyı Osman bin Sadullah'ın yaptırdığını anlıyoruz. Vakfiyesi, ilçe seriyede defterinin 423. sayfasında kayıtlıdır. 1292'de Hacı Salihzade Ali Ağa tarafından tamir ettirilen bir medresesi vardı. Ancak yıkılmıştır. Arsası da daha sonra satıldı. Yaklaşık 1750'li yıllarda, Akçaabat'da Dürbinar Mahalle Camii adı ile anılan yapı inşa edilmiştir. Bugün tamamen yeniden yapılmış olan yapının, Molla Bekiroğlu Hafız Üzeyir Efendinin evraklarında görülen Hicri 1222 (1807/8) tarihli vakfiyesinde Hacı Mustafa bin Hacı Ali tarafından yaptırıldığı kayıtlıdır. Bu ise 1757/58 yıllarına denk düşmektedir. Bugünkü caminin ilk şekline benzeyip benzemediğini bugün için söylemek mümkün değildir. Sahilden az içerilerde yer alan Eski Camii ise 18. yüzyıldan kalmıştır. Kitabesi olmayan yapının yanında bulunan bir çeşmeden 1784/85 ta-

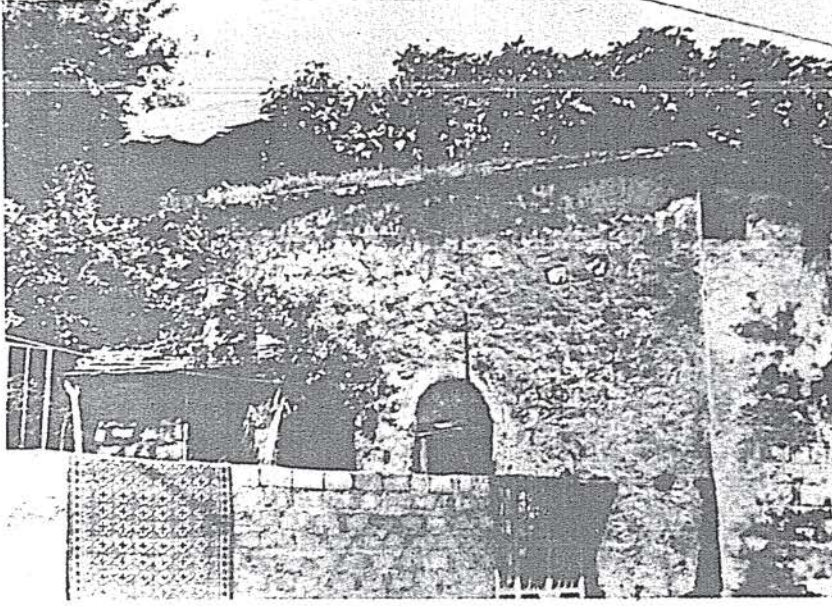

Resim 5) Aziz Michael Kilisesi üstten

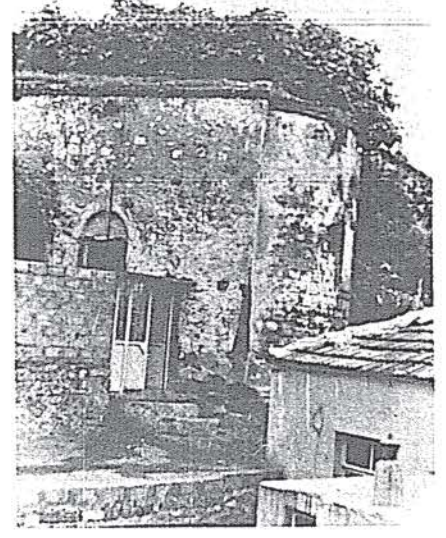

Resim 6) Aziz Michael Kilisesi taban Mozaiği

Resim 7) Orta Mahalle Şapeli

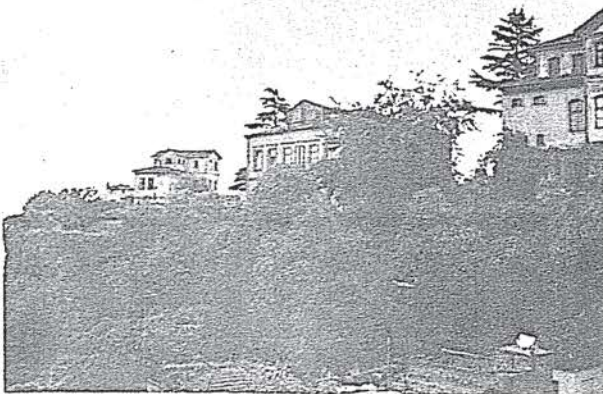
Resim 8) Orta Mahalle Şapeli

rihli okumamız yapıyla bağlantı olabileceği açısından önemli bir delildir. Bugün tamamen betondan, yeniden yapılmış olan camii duvarlar üzerinde tek kubbeden ibarettir. Minaresi önemlidir. Barok usluptaki minarenin özenli işçiliği göze çarpar. Şerefesi stalaktiklidir. Taş oyunları ile süsleme sağlanmıştır. Yüzyılımızın başında halkın topladığı paralarla yapılan **Yeni Camii** ise büyüklüğü ile dikkat çeker. Öyle anlaşılıyor ki halkın en önemli birleştiği noktada bu camii elden çıkmış ve insanları birleştirici bir rol oynamıştır. Çünkü değişik müellifler bu camii hakkında bilgi verirken sürekli camii için birleştirici kavramını kullanmışlardır. İlk şekli hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız **Müftü Camii** ise bazı kısımlarında orjinal izler taşımaktadır.

Türk Devrine ait Camilerden, günümüzde yaşayan bir başka camii ise **Orta Mahalle Camiidir**. Ancak bu yapı çok yenisidir. Mimari hiç bir özelliğe sahip değildir. Akçaabat'taki yapılar içinde hakkında bilgi alabildiğimiz önemli yapıardan biri de **Lale Safa Çeşmesidir**. Bülbül deresi kenarında 931 (1524/25) tarihli çeşme **Lalık çeşmesi** olarak ta bilinmektedir. Ancak yapı bugün toprak altındadır. Akçaabat içinde ayrı bir bölüm olarak incelenmesi gereken yapılar grubu hiç

şüphesiz Evlerdir. **Akçaabat evleri**, çoğunlukla Orta Mahallede yoğunlaşmış olmakla beraber, Dürbinar Mahallesinde de ilginç evlerin olduğu gözlenebilir. Bundan 15-20 yıl kadar önce perişan haldeki evler Koruma Kanunu ile bir derece yıkılmaktan kurtulmuşlardır. Fakat bunun da yetersiz geldiği bütün Yurdumuzda olduğu gibi burada da kendini hissettirmiştir. Çevrenin ormanlık bir arazi olması ahşap ev yapımını kolaylaştırıyor idi. Fakat her nedense son yıllarda ahşap ev yerini beton armelere terk etmeye başladı. Köylerde dahi, inşaatlar ahşaptan çıkmaya başlamışlardır. Akçaabat'taki evlerin yapımında kullanılan metod, genellikle İnşa edilecek yapıların dış yüzeylerini ağaç atkılar ile önce üçgen ve dörtgenlere ayırma, sonra da bu kısımların aralarını taşla doldurma şeklinde idi.

Bunun nedeni ise, evin hem sıcak olması hem de rutubeti korumasıdır. Akçaabat evlerinin ilginç yönlerinden biri de, tüm evlerin denize hakim bir yamaca ve tepeye yapılmalarıdır. İlk bakışta belki anlamsız gibi gelen bu durumun aslında çözülmesi oldukça kolaydır. Çünkü denizden gelenler kontrollüğü Trabzon gibi Akçaabat için de çok önemli idi.

Resim 9) Orta Mahalle Evleri

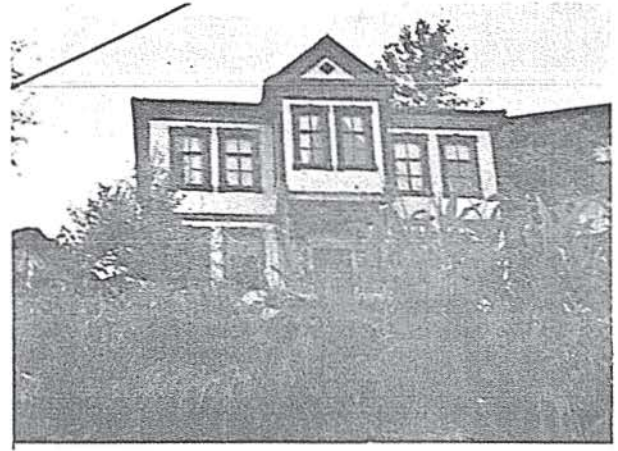
Resim 10) Orta Mahalle Evleri

Resim 11) Orta Mahalle Evleri

Hem kendi ahalisinin denizden ne zaman döneceği, hem de düşmanlarının kontrolü açısından önemli idi. Zaten biliyoruz ki, Akçaabat limanı da, Trabzon'a alternatif bir liman durumunda idi. Bir selsibili andıran evler bir yerde de denize hakim olma içgüdüsünü yansıtan bir düşünce olarak karşımıza çıkar. Yapılar çoğunlukla doğuya yöneltilmiştir. Bunun bir nedeni ise doğan güneş ile iç içe olabilmek ve sabahı karşılayabilmektedir. 2 katlı evlerin yaygın olduğu Akçaabat'ta büyük aileler için 3 katlı olarak yapılan evlerde mevcuttur. Taşın, daha çok temellerde ve zemin kat duvarlarında kullanıldığı görülür. 1. Katlar iç bölmeler Karkas ve Bağdadi olarak yapılmışlardır. Fakat arada görülen ve gözölma denen teknikte hiç de az değildir. Ahşap, oda tavanları ve döşemeler ile, merdiven, kapı ve pencerelerde kullanılmıştır. Akça-

Resim 12) Orta Mahallede bir ev

bat'ta yer alan evlerin çoğunda cumbalı denilen şahnişinli ev tipi görülür. Evlerin bir avlu içinde yer alması geleneği burada da görülür. Hepsi bir bahçeye sahiptirler. Temel duvarlarının yüksek tutulduğu evlerde iç sofa, cephenin ortasından öne taşar ve bir cumba oluşturur. Bu sofa, iki sütunla taşınır. Evin giriş kapısı, bu cumbanın altındadır. Bu kısma iki yandan tek kollu merdivenle çıkılır. Zemin katın ekseninde yan mekanlara geçit veren hol bulunur. Odalar sofaya açılır. Sofa ise tüm evlerde olduğu gibi evin odak merkezidir. Mutfak ise Akçaabat evlerinde alt katta önemli bir yer tutmaktadır. Geç devirde ise avlu kenarında bulunan helalar evin içinde merdiven altına alınmıştır. Akçaabat'ta tanınmış evlerden Hacı Ömer Ağa Evi, en ünlüsüdür. 1859'da yaptırılan yapı bugün İnönü caddesi 106 no'lu evdir.

Resim 13) Orta Mahalle

KISA BİBLİYOGRAFYA

- BALLANCE, S.: The Byzantine Churches of Trebizond, *Anatolian Studies*, 10 (1960) s.141-175
- BALLANCE, S.: Bryer-D.Winfield: Nineteen Century monuments in the city and Vilayet of Trebizond, *Arkheion Ponton* c.23 (1960), s.258-260
- BIJIŞKYAN, P.Minas: *Karadeniz Kıyıları (çev.H.D.Andreasyan) Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul 1969
- BRYER, A.D.Winfield: *The Byzantine monuments and Topography of the Pontos*, Washington 1985
- CLAVIJO, Gonzalez: *Timur devrinde Kadisten Semerkanta Seyahat*, İstanbul 1962
- CUINET, Vital: *La Turquie d'Asie*, Paris 1892
- DEMİRİZ, Yıldız: *Madalyonlu örgü motifi Ortaçağ'da yayılışı ve menşei hakkında bir deneme* İst.Üni.Ed.Fak. (Yayınlanmamış doktora tezi)
- DYROLLE, Teophile: *1869'da Trabzon'dan Erzurum'a*, İstanbul 1939
- DOĞAN, Mehmet: *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara 1982, s.824
- ENÖN, Zerrin-Bülent Güngör-Kamuran Öztekin-Mehdi Tosun: *Akçaabat Orta Mahalle'de bir araştırma*, Trabzon 1984
- EYİCE, Semavi: *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1963, 1.basım. İstanbul 1980
- EYİCE, Semavi: Trabzon T.T.O.K. *Belleteri*, 25/304 (1970), s.7-11
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki: *Anadolu Uygarlığı*, İstanbul 1981
- FRISK, Hjalmar: *Griechisches Etymologisches wörterbuch*, Heidelberg 1973 s.552-553.

- GÖKBİLGİN, Tayyib: XVI.yüzyıl başlarında Trabzon Livası ve doğu Karadeniz Bölgesi, *Belleteri* 102(1962) s.293-337
- HAMILTON, *Resarcies in Asia Minor, Pontus und Armenia*, London 1842
- KARPUZ, Haşim: Trabzon Evleri, *Bilim, Birlik, Başarı* Dergisi 22-29 (1981) s.13-17)
- CHRYSANTHOS, *He Ekklesia Trapazountos*, Atina 1923
- LERMİNOĞLU, Muzaffer: *Akçaabat Tarihi ve 1.Genel Savaş Hatıraları*, İstanbul 1943
- LOWRY, Heath W. *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi*, 1461-1583 İstanbul 1981.
- ODABAŞIOĞLU, Cumhur: *Trabzon 1869-1933 yılları arası yaşantısı*, Ankara 1986
- RICE, D.T.: Notice on some Religions Building of Trebizond, *Byzantion*, V(1929/30), s.47-81
- TEKİNDAG, Şehabettin: Trabzon, *İslam Ansiklopedisi* c.12/1, s.455-477
- WINFIELD, D.J.Wainwright: Some Byzantine Churches from the Pontos, *Anatolian Studies*, 12 (1962), s.131-161

* Bir özet olarak sunduğumuz bu çalışmanın gerçekleşmesinde yardımlarını esirgemeyen Yunus TÜRKÖLMEZ ile tercüme konusunda yardımcı olan Kürşat DEMİRCİ ile Selda KALFAZADE'ye teşekkür ederim.

KÜLTÜR VE SANAT FAALİYETLERİNDEN 7. ATAKÖY FOLKLOR FESTİVALİNDE GÖRKEMLİ GÖSTERİLER

Bakırköy Belediye Başkanı Dr. Kemal Naci Ekşi'nin himayesinde, Ataköy Folklor Kulübü tarafından düzenlenen ATAKÖY FOLKLOR FESTİVALİ bu yıl yedinci yaşını kutladı. 5-11 Ekim günleri arasında gerçekleştirilen festivale bu kez sekiz ülkeden dört yüz civarında folklorcu katıldı.

Çekoslovakya, İspanya, Macaristan, Polonya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Yunanistan ve Ülkemizden festivale katılan ekipler ilk günden itibaren birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşıp, dil ve kültür farklılıklarına rağmen insanların bir ortak sanat diliyle nasıl anlaşabileceklerini gösterdiler. Kız ve erkek oyuncular gerek birlikte, gerekse ayrı ayrı gruplar halinde yaptıkları gösterilerde toplum yaşantılarından çokkulu örnekler verdiler.

Ataköy'den başlayan ve Bakırköy'de biten bir yürüyüş ile açılan festivalin folklor şöleni, Adile Naşit Kültür Merkezinde yapıldı. Ayrıca Bakırköy İstasyon Alanı ile Yeşilköy ve Bağcılar Parklarında da birer gösteri düzenlendi. Bu arada Taksim Atatürk anıtına çelenk kondu ve ekipler Bakırköy Belediye Başkanı tarafından kabul edildiler.

Ekipler gösterilerini 9 ve 10 Ekim günleri de Bolu, Yalova ve Bursa Orhangazi'de de tekrarladılar.

Ataköy Folklor Kulübü'nü bu faaliyetlerindeki başarılarından ötürü kutlar ve devamını dileriz.

Ziya Nur SEZEN